

SVJETSKI ETOS ZA MEĐURELIGIJSKO I ETIČKO UČENJE*

UDK 316.74:2
17(100):2-67(100)

Günther GEBHARDT

S njemačkoga preveo: ALEN KRISTIĆ

Multikulturalni izazov za školu

Kad su u prosincu 2014. godine demonstracije Pegide, neprijateljski nastrojene protiv islama i stranaca, na ulice relativno iznebuha izmamile tisuće ljudi, od strane nekolicine zastupnika razboritijeg dijela društva brzo se začuo poziv da bi se to zlo moralo spriječiti već u školama a u prvom redu uz pomoć obrazovanja i odgoja. Škola je sada nesumnjivo jedna vrsta društvenog laboratorija, mikrokozmos u kojem se izazov suživota ljudi iz različitih kultura, a time često i religija, nameće posve konkretno. Taj se izazov nameće upravo ljudima koji se profesionalno trude oko miroljubivog i ljudskim vrijednostima zajamčenog suživota ljudi i koji pokušavaju stvoriti uvjete da pozitivnu i mirotvornu snagu religije možemo iskusiti i doživjeti. U kontekstu suvremenih multikulturalnih škola, on se naročito nameće onima koji predaju predmet religije, taj "mali predmet s velikim šansama", kako sam jednoć čuo da ga naziva jedan nastavnik tijekom jednog pedagoškog seminara.

Svoju funkciju vjeronauk danas može izvršiti jedino polazeći od horizonta religioznog pluralizma. Može se predavati jedino u međureligijskog

(Schreiner, Sieg i Elsenbast) s gotovo 750 stranica koji je 2005. godine izdao Comenius-Institut iz Münstera.

Dakle, u ključne kompetencije suvremenog poučavanja i učenja u školama ne ubraja se samo interkulturalna nego i s njom povezana međureligijska sposobnost dijaloga a ona dakako ne isključivo u sklopu vjeronauka. Ta međureligijska sposobnost dijaloga posjeduje različite dimenzije:

- kognitivnu: korektno znanje o različitim religijama;
- društvenu: susret lišen straha, zajedničko iskustvo religioznih mjesta i obreda, zajedničko slavlje blagdana;
- etičku: usvajanje svijesti o zajedničkoj odgovornosti i motivaciji za zajedničko djelovanje.

Naravno, pri tome je riječ o zamjećivanju i prihvaćanju raznolikosti, diverziteta, o poštivanju različitosti, drugosti drugog. No, na tome se ne bi smjeli zaustaviti. Riječ je i o zamjećivanju zajedničkog u različitim kulturama i religijama. U tom kontekstu ideja "svjetskog etosa" tvori važan element jer u svijest doziva upravo interkulturalno i međureligijsko zajedništvo na razini etičkih vrijednosti, standarda i kriterija djelovanja. Svjetski nas etos treba osposobiti za

djelovanje koje je senzibilno za druge, i to baš s obzirom na njihovu drugost.

Iz tog bih razloga u sklopu svog promišljanja prvo još jednom želio sažeto podsjetiti na pozadinu i sadržaj projekta svjetskog etosa a potom uputiti na to koliko je taj pristup relevantan za škole i odgoj a naročito za međureligijskog i etičko učenje – za utemeljenje vrijednosti u pluralističkom društvu. Na koncu ću razjasniti i važnost koncepcije svjetskog etosa za nutarnji razvoj škole na putu do škole svjetskog etosa. Nakon toga želim predstaviti niz materijala, nastavnih sredstava i nastavnih medija o svjetskom etosu za korištenje u školama.

Što je to svjetski etos?

Već je dvadeset i pet godina tome kako je Hans Küng (1990) svoja promišljanja o svjetskom etosu široj javnosti predočio u svojoj knjizi "Projekt svjetskog etosa". Nakon toga je presudan korak poduzeo takozvani "Parlament svjetskih religija", velika međureligijska skupština u Chicagu 1993. godine, tako što je usvojio "Deklaraciju o svjetskom etosu" čiji je nacrt, uz savjetovanje sa zastupnicima svih religija, izradio Hans Küng. Više od 200 zastupnika religija sa svih kontinenata potpisalo je tada tu na konsenzusu utemeljenu Deklaraciju koja otada predstavlja temeljni

* Predavanje prilagođeno objavljivanju, održano je u sklopu Nastavnog tečaja "Od vrijed-

nosti do smisla" na Pedagoškom institutu u Garsu am Innu 13. 1. 2015. godine.

dokument za razvoj koncepcije svjetskog etosa.¹ Prvi potpisnik u Chicagu bio je Dalaj Lama no Deklaraciju je potpisao i kardinal Joseph Bernardin iz Chicaga, baš kao i drugi katolički biskupi, redovnici i aktivisti.

Što tvori sadržajnu jezgru koncepcije svjetskog etosa?

Deklaracija iz Chicaga postojeće zajedništvo u etosu religija formulirala uz pomoć dva načela koja se potom razvijaju u četiri središnja područja života kao takozvane "smjernice":

1. Temeljni zahtjev – načelo humanosti: Sa svakim čovjekom moramo postupati ljudski!

Sa svakim čovjekom, neovisno o tome kojeg je spola, porijekla, nacionalnosti, boje kože, seksualne orijentacije ili nekog drugog obilježja! Na tragu Kanta sa svakim čovjekom moramo postupati uvijek kao s ciljem a nikad ga instrumentalizirati ili zloupotrebljavati kao sredstvo za postizanje cilja. Ta temeljna spoznaja proizlazi iz neotuđivog dostojanstva svakog čovjeka na temelju puke činjenice da je čovjek a u toj se činjenici dakako temelje i ljudska prava. Pri tom je u prvom redu riječ o načelu koje doista zvuči formalno i gotovo banalno. No, koliko je malo banalno očituje se u tome što često bolje znamo što je to neljudsko postupanje jer nije samorazumljivo da u stvarnosti doživljavamo ljudskost odnosno humanost.

U svrhu razvoja i konkretizacije tog načela humanosti, u praktično svim kulturama i religijama čovječanstva nailazimo na drugo pravilo – takozvano "zlatno pravilo" empatije i uzajamnosti:

2. "Ono što ti ne želiš, to ne čini drugima, to ne nanosi nikom drugom!" Ili pozitivno: "Ono što ti želiš da se tebi čini, to i ti čini drugima!"

To pravilo kršćani poznaju iz Novog zavjeta no ta spoznaja iz Novog zavjeta zapravo nije originalna jer to zlatno pravilo zatičemo već kod kineskog mudraca Konfucija pet stoljeća prije Kristova i provlači se kao etička norma kroz sve religije.

Za njim posežu i o njemu raspravljaju sve do danas čak i filozofi na ne-religioznoj osnovi pa na taj način zapravo može tvoriti temelj etičkog djelovanja oko kojeg se mogu okupiti svi ljudi neovisno o tome koje su religije ili svjetonazora.

Ta dva načela u sebe uključuju konkretne kriterije djelovanja za četiri ključna područja života koje iznova na jednak način zatičemo u svim religijama. Pri tom je riječ o izgradnji kulture za naš svijet koja će služiti životu i biti sposobna za budućnost. Te četiri takozvane "smjernice", Deklaracija iz Chicaga formulira u obliku obvezivanja samog sebe na ovaj način:

- Obvezivanje na kulturu nenasilja i strahopoštovanja pred svekolikim životom. Ono se izražava u staroj zapovijedi: Ne ubij! Ili pozitivno: Poštuj život!
- Obvezivanje na kulturu solidarnosti i pravednog gospodarskog poretka: Ne kradi! Trguj pravedno i pošteno!
- Obvezivanje na kulturu tolerancije i života u istinoljubivosti: Ne laži! Govori i djeluj istinito!
- Obvezivanje na kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene: Ne zloupotrebljavaj seksualnost! Poštujte i ljubite jedni druge!

Može izgledati da su navedene smjernice preuzete neposredno iz Dekaloga, takozvanih Deset zapovijedi, iz hebrejske Biblije. Naravno, židovi i kršćani raspoložu tom etičkom referencom. No, najzanimljivije kod svjetskog etosa jest to da se baš i u drugim religijama, primjerice u budizmu i u islamu, nalaze posve slični etički zahtjevi. Kao primjer može poslužiti komparacija biblijskog Dekaloga s Kodeksom islamskih dužnosti kako je u prvom redu formuliran u 17. suri.

Kako bismo spriječili nesporazume i strahove, koje vrlo često zatičemo u kršćanskim krugovima, potrebno je reći i ovo: Polazeći od te osnove, svjetski se etos naravno ne razumijeva

kao jedna nad-religija ili kao jedan nadomjestak za religije. Jednako tako, ne želi nadomjestiti pojedinačne etičke sustave i tradicije svake pojedine religije. Naprotiv, napaja se baš iz različitih religija. Svjetski etos potiče promjenu perspektive. Uz svekoliko poštovanje razlika između religija, pogled upravlja na zajednička obilježja. Svjetski etos upućuje isključivo na već postojeće fundamentalne vrijednosti, kriterije i stavove, koji su religijama zajednički: na temeljni etos a ne neku specijalnu etiku.

No, fundamentalna načela svjetskog etosa trebaju služiti kao referenca za etičke sudove i u slučaju složenih pitanja. Uz pomoć ovog pristupa, ideja svjetskog etosa pokušava odgovoriti na dva središnja problema našeg vremena:

1. Svjetski etos upravlja pogled na neka fundamentalna zajednička obilježja različitih religija pa na taj način pruža moguću osnovu za dijalog religija usmjeren na djelovanje, most između kultura umjesto sukoba kultura – "clash of civilizations" (Samuel Huntington). Dakle, svjetski etosa kao međureligijski program!
2. Svjetski etos doprinosi potrazi za zajedničkom etičkom osnovom, prihvatljivom ljudima različite filozofijske ili religiozne pozadine, u društvu i svijetu kojem prijete i fragmentacija i raspadanje. To bi se moglo formulirati i ovako: Globalizacije treba ne samo globalna tržišta nego i globalni etos ukoliko ne želimo da okonča u posvemašnjoj fragmentaciji i ako želimo da bude ljudski podnošljiva i humana. Dakle, svjetski etos kao etički program!

Svjetski etos – relevantan za odgoj i škole²

U Zakladi svjetskog etosa dijelimo uvjerenje da interkulturalnu, međureligijsku i etičku kompetentnost u životu nikad ne možemo steći prerano,

¹ Moguće naručiti kao brošuru (16 stranica) kod Zaklade svjetskog etosa. www.welthethos.org/1-pdf/10-stiftung/declaration/declaration_german.pdf.

² O tom pogledaj i: Günther Gebhardt, "Weltethos" – relevant für die Schule, u: II

dakle da su u tom kontekstu djeca i mladi vrlo važni partneri.

Jedino ako djeca već zarana doživljavaju i uče,

- da je svoje interese spram drugih bolje afirmirati bez agresivnosti i nasilja;
- da povjerenje nastaje samo onda kad jedni druge ne lažemo i kad se jedni na druge možemo osloniti;
- da je za sve bolje da jedni s drugima postupamo pravedno i da se po mogućnosti ponekad odrekne-
mo vlastite koristi;
- da boja kože, religija, spol, osob-
ne sklonosti ili hendikepi ne smi-
ju biti temelj omalovažavanja i
segregacije;
- dakle, ako uče i doživljavaju što je
moguće ranije da prihvatljiv suži-
vot uspijeva kad jedni s drugima
postupamo ljudski,

tada i jedino tada ta će se djeca i ka-
snije ponašati sukladno tome kao
mladi i odrasli.³

Već na početku kratko spomenu-
ti evangelički religijski pedagog Jo-
hannes Lähnemann, uz pomoć ove
teze ocrtava relevantnost koncepcije
svjetskog etosa za odgoj i školu:

“Neće biti mira, neće biti di-
jaloga i fundamentalnog rada
u religijama bez odgajatelj-
skog napora! U taj proces treba
uključiti ljude i skupine, koje se
ne smatraju religioznim, ali se
pozitivno odazivaju na temelj-
ne humanističke vrijednosti.
Jedino ako budu raspolagali
poštovanjem za svoje bližnje,
budu li osjećali odgovornost za

svekoliko živo i neživo stvore-
nje, ako budu senzibilni protiv
mržnje, nasilja i razvoja neprija-
teljski nastrojenih prema životu
i zajedništvu, mladi će biti obo-
ružani za suživot, koji će otvo-
riti budućnost našoj Planeti.”⁴

Dakle, iz tog smo razloga mi iz
Zaklade svjetskog etosa dosta anga-
žirani u području škole. Čitav niz na-
stavnica i nastavnika radi zajedno sa
Zakladom u jednoj vrsti mreže. To su
nastavnici i nastavnice koje pristup
svjetskog etosa smatraju korisnim u
sklopu predmeta religije i etike, no
ponekad i u drugim predmetima i u
projektima koji premašuju granice
pojedinih predmeta. Zajedno s njima,
Zaklada razvija nastavne projekte a
u prvom redu nastavne medije i na-
stavne materijale o svjetskim religi-
jama i etičkim pitanjima.

No, da bi svjetski etos bio relevan-
tan za odgoj i školu, bitno je ispuniti
sljedeće dvije pretpostavke:

1. Sadržaje svjetskog etosa moramo
transferirati u “etos neposrednog
okruženja” (Karl Ernst Nipkow)
koji će se već pojmovno ticati ne-
posredne životne stvarnosti i isku-
stvenog svijeta učenica i učenika.
2. S tim je povezano metodološko-
didaktično: Na temelju tumače-
nja te životne i iskustvene stvar-
nosti i kao ponuda, po kojoj se
možemo ravnati, načela svjetskog
etosa mogu pokazati na koji na-
čin suživot može uspjeti. Jedino
ako bude “atraktivan” za mlade
ljude i bude li omogućavao po-
zitivna iskustva, taj će etos biti
trajno usvojen. Ne vjerujem u to

da se etos može naučiti. Mora
nam biti omogućeno da ga mo-
žemo iskusiti i doživjeti. Jedino
ako sam jednoć sam doživio da
se konflikt može zadovoljavajuće
razriješiti bez tuče odnosno nena-
silno, pokušavat ću uvijek iznova
nenasilno postupati. Svjetski etos
se ne bi smio doživjeti “uncool”.
Da bismo to izbjegli, u školama
je potrebna pedagoška ili napro-
sto ljudska fantazija nastavnica i
nastavnika. No, pristup svjetskog
etosa pomaže i u tom pogledu, i
to na temelju svoje širine i razli-
čitim ulaznim vratima u nastavu:

Naime, svjetski se etos nalazi u
sjecištu interkulturalnog odnosno
međureligijskog učenja, mirovnog
odgoja i odgoja za vrijednosti.

Naravno, polazeći od svjetskog eto-
sa, možemo otkriti i dimenziju global-
nog učenja na što se na ovom mjestu
neću navlastito osvrnati. Jasno je da
te različite dimenzije učenja mogu, a
i trebale bi, izaći na svjetlo dana u ra-
zličitim predmetima a ne samo pri-
mjerice u predmetu religije i etike.

1. Interkulturalnom i međureligijskom
dijalogu koncepcija svjetskog eto-
sa doprinosi time što omogućuje
uvide u različite religije a time i u
različite kulture: u prvom redu na
temelju zamjećivanja njihovih eti-
čkih bogatstava. No, već spomenuti
Johannes Lähnemann posebnom
šansom za međureligijsko razumi-
jevanje u prvom redu smatra ona
područja u kojima, polazeći od za-
jedničke zabrinutosti, pokušava-
mo iznaći zajedničko rješenje za
neki problem (na primjer pitanje

buc, Zeitschrift des Evang. Schulreferats
des Kirchenkreises Trier, 2/2002, str.
9-12; Isti, *Die Weltreligionen im Dialog
– interreligiöses Lernen in einer multi-
religiösen Welt*, u: Dokumentation zum
Bildungskongress “Globales Lernen in
Baden-Württemberg” am 22. Februar
2003 in Stuttgart, Reutlingen, EPIZ
2004, str. 26-33; Isti (zajedno sa Stefanie
Schnebel), *Von Konfrontation zu Koope-
ration – Die Religionen im Einsatz für die
Eine Welt: das Projekt Weltethos*, u: Werner
Haussmann & Johannes Lähnemann (ur.),
Dein Glaube – mein Glaube. Interreligiöses

Lernen in Schule und Gemeinde, Göttin-
gen, Vandenhoeck & Ruprecht 2005,
str. 181-199; Isti, “Weltethos”, u: Lexikon
der Religionspädagogik, ur. Norbert Mette
& Folkert Rickers, Neukirchener Verlag,
Neukirchen-Vluyn 2001, sv. 2, stupac
2198-2201; Isti, “Projekt Weltethos”, u:
Werner Haussmann & Hansjörg Biener &
Klaus Hock & Reinhold Mokrosch (ur.),
*Handbuch Friedenserziehung. Interreligiös
– interkulturell – interkonfessionell*, Gü-
tersloh, Gütersloher Verlagshaus 2006,
str. 193-197.

³ Usp. Stephan Schlenso, *Weltethos als*

“pädagogisches Projekt”, u: Hans Küng,
*Handbuch Weltethos. Eine Vision und
ihre Umsetzung*, Piper, München 2012,
str. 119-137..

⁴ Usp. Johannes Lähnemann, *Weltethos
und Erziehungspraxis: 10 Thesen*, u: Hans
Küng & Karl-Josef Kuschel (ur.), Wis-
senschaft und Weltethos, Piper, Mün-
chen 1998, str. 217-238. Pogledaj u istom
svesku i priloge Karla Ernsta Nipkova,
Weltethos und Erziehungswissenschaft, str.
239-261, i Hartmuta von Hentiga, *Polis
und Kosmopolis. “Weltethos” aus der Sicht
eines Pädagogen*, str. 262-294.

okoliša ili iskustvo netolerancije i fanatizma). Na taj se način mogu pokrenuti intenzivni procesi učenja. Takva zajednička zabrinutost i odgovornost zauzimaju središnje mjesto u projektu svjetskog etosa. Tako se može pružiti idealno polazište za međureligijsko učenje. Etički problemi mogu općenito pružiti hermeneutički ključ za upoznavanje religija.⁵

2. Bolje poznavanje drugih kultura i religija i učenje o onome što nas povezuje, važan je nastavni cilj interkulturalnog učenja, koji istodobno može promicati harmoničan interkulturalni suživot. Dakle, u biti je riječ o tome "da se učimo živjeti jedni s drugima!". Na putu do tog nastavnog cilja koncepcija svjetskog etosa očigledno tvori jedan aspekt mirovnog odgoja. Svjetski etos nije svrha samom sebi nego u konačnici želi ojačati temelj za mir na svim razinama. Četiri "kulture", koje Deklaracija iz Chicaga formulira kao cilj a istodobno i kao sadržaj svjetskog etosa – nenasilja, pravednosti, tolerancije i partnerstva – predstavljaju sinonim za obličje miroljubivijeg svijeta. A on zapravo započinje u mikrokozmosu škole. Dakle, na onim mjestima na kojima škole prihvaćaju kulture, koje zagovara svjetski etos, kao mjerilo, tamo se zbiva odgoj za mir. Nakon toga se u tom području etički odgoj susreće s mirovnim odgojem zato što je etički odgoj, ukoliko se ozbiljno shvaća kao odgoj a ne reducira na posredovanje znanja o različitim etikama, uvijek povezan sa suživotom kao svojim ciljem, i to suživotom kakav bi trebao biti, ne mireći se s postojećim stanjem ako ono protuslovi istinskoj čovječnosti i ljudskom dostojanstvu.
3. Kao treće, svjetski etos pruža polazište odgoju za vrijednosti odnosno etičkom učenju. Dakako,

etički se odgoj mora uključiti u sve transformacijske procese društva: od odgoja, koji je samo prenosio ustaljene moralne predodžbe preko promicanja kompetencije u području donošenja moralnog suda (Kohlberg) i diskursne pedagogije (usp. Habermas) do s potonjim povezanog odgoja za zrelost u smislu demokratskog morala. Pri tom je riječ o tome da se pojedinca osposobi za participaciju i za to da sudove o vrijednostima donosi u ozračju vlastite odgovornosti. U tom kontekstu vrijednosti nisu sadržajno kodificirane, izuzev temeljnih demokratskih vrijednosti: ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti. No, u slučaju ovog načelno dobrodošlog pristupa postoji opasnost da se naspram globalnih problema, koji se tiču preživljavanja, i s njima povezanih etičkih izazova, pojedinac, rješavajući pitanja vezana uz vrijednosti, osjeti odveć napuštenim. "Društveni i globalni uvjeti zahtijevaju zajedničku potragu za vrijednostima, koje su u stanju osigurati zajedničko preživljavanje."⁶ Ta potraga omogućuje minimalni konsenzus o vrijednostima i kriterijima djelovanja, no moramo ga dosegnuti tijekom demokratskog procesa. Svjetski etos u tu svrhu pruža doslovno vrijednostima prožet obrazac. Taj obrazac sadrži doduše konkretna etička načela, no u njegovom slučaju unatoč tome nije riječ o vraćanju odgoju za vrijednosti, koji moral smatra obrazovnom materijom. U slučaju odgoja u smislu svjetskog etosa pogotovo nije riječ o izvanjskom nametanju normi i pravila ponašanja. Za projekt svjetskog etosa središnju važnost posjeduje pojam odgovornosti i osjećaja za odgovornost. Odgoj za zrelost i preuzimanje konkretne odgovornosti za svjetski etos predstavljaju neizostavne ciljeve. Upravo novije koncepcije odgoja za vrijednosti

promicanje sposobnosti, kao što su zrelost, vlastita odgovornost i odgovornost s drugima, pokušavaju povezati s odgojem za pojedine temeljene vrijednosne stavove. Neke od tih vrijednosnih stavova iz etičke jezgre čovječanstva svjetski etos iznova doziva u svijest, pozivajući svakog pojedinca da svoja prava i odgovornosti dovede u ravnotežu u odnosu na suživot s drugima. U tom smislu, svjetski etosa kao takvo doduše nije odgojni model ili odgojna utopija ali pruža važan program za sadržajno popunjavanje napora oko suvremenog etičkog obrazovanja i odgoja za vrijednosti.

To ću još malo pojasniti na primjeru problema nasilja a sukladno prvoj "smjernici" Deklaracije o svjetskom etosu:

Na putu do kulture nenasilja i strahopoštovanja pred svekolikim životom, odgajateljski napor u smislu svjetskog etosa znači odgoj za nenasilno rješavanje sukoba i sveobuhvatno poštivanje života. Nasilje kao sredstvo, pobijediti i sukobe prividno riješiti, to se danas sve više i više banalizira. To se iz dana u dan može iskusiti u školama. Kako u tom kontekstu pomaže svjetski etos? Kao prvo, u sklopu školskog učenja, baš za vrijeme vjeronauka, puno se više nego do sad u prvi plan mogu stavljati i na pedagoški relevantan način podastirati tradicije nenasilja, koje postoje u svim kulturama, u svim religijama i svim humanistički usmjerenim uvjerenjima. Praktični primjeri uspjelog nenasilja i spremnosti na pomirenje – Gandhi, Martin Luther King, kvekeri, povijesne mirovne crkve, Max Josef Metzger i drugi – u tom slučaju mogu biti uzori. A u situacijama, u kojima se naročito o islamu izražava s odveć neznačajkom i brzom predrasudom o spremnosti na nasilje, upravo bi vjeroučiteljice i vjeroučitelji morali razaznati svoju odgovornost da učine poznatim i uzore nenasilja i zauzimanja za ljudsko dostojanstvo iz islama. 17-godišnja

⁵ Usp. Johannes Rehm, "Weltethos – Ethik – Werte in den Religionen", u: Handbuch Interreligiöses Lernen, ur.

Peter Schreiner & Ursula Sieg & Volker Elsenbast, Gütersloher Verlagshaus 2005, str. 206-216.

⁶ Stefanie Schnebel, *Ethisches Lernen heute*, neobjavljeno promišljanje s tezama.

dobitnica Nobelove nagrade za mir Mala bila bi možda baš za učenice i učenike prihvatljiv primjer, ali postoje i drugi. Čovjek se mora samo informirati. Naravno, jednako tako važan uzor su i ljudi iz susjedstva na čijem se primjeru možemo učiti ljudskosti, strahopoštovanju pred životom, odvažnosti i civilnoj hrabrosti. No, takvi uzori ostaju izvanjski ako mladi ne mogu i sami steći iskustvo da se konflikti mogu nenasilno prevladati a pri tome svi sudionici na koncu profitirati. U tom pogledu može pomoći i bavljenje hipotetičkim ili realnim dvojbjenim situacijama, dakle konfliktnim situacijama u kojima je prijeko potreban etički dobro promišljen sud.

Upravo na temelju svoje širine, tematski sklop svjetskog etosa može pronaći svoj ulaz i polazišta u različitim predmetima. Etika, filozofija i religija su – što je razumljivo – “prirodni” partneri, no i u mnogim drugim predmetima globalne povezanosti iz područja o kojima se predaje mogu poslužiti kao priključna mjesta. Ovisno o konkretnom slučaju, svaki se put može naglasiti druga dimenzija svjetskog etosa: svjetske religije, filozofijska etika, politika odnosno društvo, književnost i tako dalje. Iz tog se razloga pokazuje da svjetski etos može biti zanimljiv kao crvena nit naročito u projektima, koji premašuju granice pojedinih predmeta – upravo uz sudjelovanje vjeronauka. U prilog tog zapažanja govori i to da svjetski etos u međuvremenu postaje nazočan u sve više nastavnih i obrazovnih planova različitih njemačkih saveznih država kao samostalna nastavna tema. Naravno, uz sve to nije riječ o tome da se svjetski etos koristi takoreći kao paket, kao nova nastavna zgrada. Ne, riječ je o tome da se paket otvori, zapaze pojedinačna polazišta, koja u slučaju ove ili one tematike mogu otvoriti zanimljive pristupe. Na taj se način iznova afirmiraju dva pristupa tematici svjetskog etosa u nastavi:

1. Možemo tematizirati sadržaj etičkih načela Deklaracije o svjetskom etosu (strahopoštovanje pred svekolikim životom, solidarnost,

istinoljubivost i partnerstvo): Dakle, svjetski etos kao doprinos etičkom učenju!

ili

2. U središtu se može nalaziti aspekt upoznavanja religija, njihovih razlika a prije svega zajedničkih obilježja: Dakle, svjetski etos kao osnova za interkulturalno i naročito međureligijskog učenje.

Svjetski etos kao školski etos

Trebamo spomenuti još jedan poseban aspekt u povezivanju svjetskog etosa i škole. Nije dostatno razumjeti ideju svjetskog etosa takoreći isključivo kao sadržaj etičkog učenja u pojedinačnim školskim predmetima, kao puki nastavni materijal. Upravo školska svakodnevnica kao cjelina tvori mjesto susreta, koje bi trebalo proizlaziti iz ponašanja, koje se ravna prema vrijednostima, iz školskog etosa. U svakoj su školi u sklopu svakodnevnog zajedništva nužne presude, koje pokazuju etičke dimenzije, na primjer u zauzimanju stava prema nasilju, u odnosu etničkih skupina ili djevojčica i dječaka jednih prema drugima. U današnjem multikulturalnom kontekstu naših škola postoji nužnost temeljnog etičkog konsenzusa, koji se napaja iz različitih religija i kultura. Tako je pedagog Christoph Scheilke, ranije uposlen na Comenius-Institutu, mogao već prije 20 godina, 1995. svjetski etos zagovarati upravo kao moguću “etos multikulturalne škole”, dakle etički okvir oko kojeg se učitelji i učenici suvremenih škola mogu sporazumjeti i koji ih može osposobiti za to da se kreativno ophode s multikulturalnošću i multireligioznošću.⁷

Stefanie Schnebel, ranije učiteljica u realnoj školi a sada docentica na Pedagoškoj visokoj školi Weingarten u Baden-Württembergu, uvijek se iznova bavila svjetskim etosom u školi. Jednom je napisala:

“Škole same ne mogu stvarati vrijednosti. One trebaju etički program, koji će im biti u stanju služiti kao fundament za postavljene odgajateljske zadaće. Te etičke smjernice ne možemo prepustiti na volju predstavi pojedinog učitelja ili pojedine učiteljice. Njih moraju pronaći svi sudionici školskog života za vrijeme procesa pronalaženja konsenzusa. Svjetski etos u tom pogledu može pružiti koncepciju, koja je sposobna za konsenzus. Budući da počiva na razumijevanju različitih religioznih i etničkih skupina i da je u suglasju s temeljnim zakonom, svjetski etos predstavlja mogućnost konsenzusa oko vrijednosti, koji škola može učiniti svojim temeljnim zakonom. Svoj napor oko etičkog odgoja nastavni kadar može usmjeravati prema načelima svjetskog etosa i time zadobiti načela po kojima mogu ravnati svoje vlastito ponašanje, ali i nastavne sadržaje i nastavne metode.” (Schnebel 2000: 25)

Kao dimenzija unutarnjeg razvoja škole, takav se školski etos može koncipirati odozdo i na različitim razinama. Možda se na početku nalazi proces u pojedinačnim razredima, koji za sebe pronalaze razredna pravila i kojih se drže tijekom ostatka školske godine. Njega bi trebala pratiti sukladna promišljanja kolegija nastavnika o vlastitom etosu, izniklom iz zajedničkog poštivanja učenika i učenica. Na tom se putu – a naravno postoje i drugi načini – može doći do razvoja školskog etosa, dakle do dobrovoljnog obvezivanja svih sudionika u životu škole na minimalna pravila zajedničkog života i rada. Na temelju svjetskog etosa, takav je školski etos u suradnji sa Zakladom svjetskog etosa formuliran u različitim školama u Saveznoj Republici Njemačkoj. U Bayernu je naročito zanimljiv primjer Stručne škole

in der Erziehung, eb-Verlag, Hamburg 1995, str. 256-269.

⁷ Usp. Christoph Scheilke, *Das Ethos einer multikulturellen Schule*, u: Johannes Lähnemann (ur.), *Das Projekt Weltethos*

3 u Nürnbergu, koja je prije nekoliko godina svjesno izabrala svjetski etos kao vrijednosni fundament za svoje školske razvojne procese.

Kako bi poduprla taj razvoj, Zaklada svjetskog etosa od 2013. godine kvalificiranim školama dodjeljuje odličje "škole svjetskog etosa". Za nje se mogu natjecati škole, koje ideju svjetskog etosa prihvate uzorno u svoj nastavni plan i svojim je učenicima posreduju na različite načine. Slično kao u slučaju škola, koje realiziraju projekte UNESCO-a, ili "škola protiv rasizma", te škole smiju javno koristiti oznaku "škola svjetskog etosa". Zauzvrat, škola svjetskog etosa dobiva podršku od strane Zaklade svjetskog etosa, na primjer na raspolaganje dobiva besplatno nastavne materijale svjetskog etosa. Sve obavijesti o projektu "škola svjetskog etosa" mogu se pronaći na stranici Zaklade svjetskog

etosa na linku: www.weltethos.org/weltethos-schulen. Tamo se nalaze i kriteriji za školu svjetskog etosa, koje je precizno definirala sama Zaklada.

Škole svjetskog etosa trebaju se isticati time što

- naročito uzimaju u obzir različite obrazovne pretpostavke svojih učenica i učenika, kao što su to kulturno i nacionalno porijeklo, i doprinose izjednačenju zapostavljenih;
- svako dijete opažaju, poštuju, podupiru i promiču s obzirom na njegovu jedinstvenost;
- multikulturalni i međureligijski forum i trg mogu biti poticaj koji obogaćuje i olakšava ljudski suživot;
- promiču i realiziraju smisao za zajedništvo tijekom nastave, u školi i izvan škole.

Prvim školama svjetskog etosa proglašene su 2013. godine dvije škole u Steinhunde/Niedersachsen. Nakon energičnog razmatranja tematike svjetskog etosa, prijavile su se Zakladi za to odličje jer su temu svjetskog etosa smatrale vrlo probitačnom i korisnom za svoj školski rad i svoju školsku kulturu u cijelosti. 2014. godine uslijedila je prva škola svjetskog etosa u Bayernu: osnovna škola u Sendenu kod Neu-Ulma; uz to i jedinstvena škola u Merzenichu u Nordrhein-Westfalenu. Devet se drugih škola u Njemačkoj i Austriji upustilo u taj proces. Sve nastavnice i nastavnike želim ohrabriti da i s obzirom na svoju vlastitu školu promisle o tome ne bi li taj put do "škole svjetskog etosa" bio nešto što bi moglo pružiti dodatnu snagu njihovom školskom etosu a svim sudionicima u životu škole novu motivaciju.

Izvori i literatura

- Gebhardt, Günther (2004), Die Weltreligionen im Dialog – interreligiöses Lernen in einer multireligiösen Welt. U: *Dokumentation zum Bildungskongress "Globales Lernen in Baden-Württemberg" am 22. Februar 2003 in Stuttgart*, Reutlingen, EPIZ, 26-33.
- Gebhardt, Günther (2006), "Projekt Weltethos". U: Haussmann Werner & Biener Hansjörg & Hock Klaus & Mokrosch Reinhold (ur.), *Handbuch Friedenserziehung. Interreligiös – interkulturell – interkonfessionell*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 193-197.
- Gebhardt, Günther (2002), "Weltethos' – relevant für die Schule", *Il buco – Zeitschrift des Evang. Schulreferats des Kirchenkreises Trier*, 2, 9-12.
- Gebhardt, Günther (2001), "Weltethos". U: Mette, Norbert & Rickers, Folkert (ur.), *Lexikon der Religionspädagogik*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener Verlag, sv. 2, stupac 2198-2201.
- Gebhardt, Günther & Schnebel Stefanie (2005), Von Konfrontation zu Kooperation – Die Religionen im Einsatz für die Eine Welt: das Projekt Weltethos. U: Werner Haussmann & Johannes Lähnemann (ur.), *Dein Glaube – mein Glaube. Interreligiöses Lernen in Schule und Gemeinde*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 181-199.
- Hans, Küng (1990), *Projekt Weltethos*, München, Piper.
- Hentiga, von Hartmuta (1998), Polis und Kosmopolis. "Weltethos" aus der Sicht eines Pädagogen. U: Küng, Hans & Kuschel, Karl-Josef (ur.), *Wissenschaft und Weltethos*, München, Piper, 262-294.
- Lähnemann, Johannes (1998), *Evangelische Religionspädagogik in interreligiöser Perspektive*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht.
- Lähnemann, Johannes (1998), Weltethos und Erziehungspraxis: 10 Thesen. U: Küng, Hans & Kuschel, Karl-Josef (ur.), *Wissenschaft und Weltethos*, München, Piper, 217-238.
- Leimgruber, Stephan (1995), *Interreligiöses Lernen*, München, Kösel. (novozdanje 2007)
- Nipkow, Ernst Karl (1998), *Weltethos und Erziehungswissenschaft*. U: Küng, Hans & Kuschel, Karl-Josef (ur.), *Wissenschaft und Weltethos*, München, Piper, 239-261,
- Rehm, Johannes (2005), "Weltethos – Ethik – Werte in den Religionen". U: Schreiner, Peter & Sieg, Ursula & Elsenbast, Volker (ur.), *Handbuch Interreligiöses Lernen*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus, 206-216.
- Scheilke, Christoph (1995), Das Ethos einer multikulturellen Schule. U: Lähnemann, Johannes (ur.), *Das Projekt Weltethos in der Erziehung*, Hamburg, eb-Verlag, 256-269.
- Schnebel, Stefanie (2000), Das Projekt Weltethos in inhaltlicher und pädagogischer Perspektive. U: Lähnemann, Johannes & Haussmann, Werner (ur.), *Unterrichtsprjekte Weltethos II*, Hamburg, eb-Verlag, 25.
- Schnebel, Stefanie, *Ethisches Lernen heute*, neobjavljeno promišljanje s tezama.
- Schreiner, Peter & Sieg, Ursula & Elsenbast, Volker (2005), *Handbuch Interreligiöses Lernen*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus.
- Schweitzer, Friedrich (2014), *Interreligiöse Bildung. Religiöse Vielfalt als religionspädagogische Herausforderung und Chance*, Gütersloh, Gütersloher Verlagshaus.
- Stephan, Schlenz (2012), *Weltethos als "pädagogisches Projekt"*. U: Küng, Hans, *Handbuch Weltethos. Eine Vision und ihre Umsetzung*, München, Piper, 119-137.